

**ТЕРМІНИ АКТУАЛЬНИХ
ЕПІСТЕМАХ МОВОЗНАВСТВА**

УДК 81'276.6:811.161.2

Стасюк Т.В., к. філол.н., докт.

**СЕМАНТИЧНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ
ТЕРМІНОСФЕРИ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Здійснено аналіз явища семантичної спеціалізації та переосмислення термінологічних концептів у структурі концептосфери; встановлено й обґрунтовано специфічні властивості терміносфери новітніх технологій.

Ключові слова: семантична спеціалізація, концепт, термінологічний концепт, концептосфера, терміносфера.

У центрі уваги статті – явище семантичної спеціалізації та переосмислення термінологічних концептів, яке раніше не становило окремого наукового інтересу та не проаналізоване у вітчизняній лінгвістичній науці. Актуальність питання стає очевидною після аналізу численних змін, трансформацій, модифікацій у структурах концептів / у межах концептосфер, із якими зустрічаються науковці, розглядаючи динаміку їх розвитку. Метою статті стало дослідження характерних лінгвокогнітивних процесів, експлікованих у сучасному науковому / фаховому / експертному дискурсі. Воно ж і зумовило наші завдання: проаналізувати типи семантичної спеціалізації та особливості переосмислення термінологічних концептів у структурі терміносфери-репрезентанта фахової концептосфери, виділити специфічні властивості терміносфери новітніх технологій.

Сьогодні науковці активно розробляють поняття терміносфери в когнітивному термінознавстві (Іващенко В.Л., Стасюк Т.В., Южакова О.І.), враховуючи напрацювання традиціоналістів (Буянов Н.В., Кондратьєва Т.С., Шипков К.А., Захарчук Е.А., Назаренко Н.А., Єфімов Д.К.) і визначаючи її як

відкрити сукупність термінологічних засобів, призначених для репрезентації відповідної поняттєво-семантичної сфери та оперування знаннями в певних контекстах професійної діяльності, в наукових галузях (Стасюк Т.В.). Поняття терміносфери в певному розумінні корелює з поняттям наукової / професійної / спеціальної концептосфери. Специфіка мовної організації терміносфери (сукупності вербалізованих терміноконцептів) пов'язана зі специфікою мовно-ментальних блоків термінопростору, який охоплює всю фахову діяльність у певних галузях. Отже, оперування цими метатермінами (*терміносфера – термінопростір*) здійснюється за аналогією до оперування поняттями *концепт – концептосфера, науковий / професійний / спеціальний концепт – наукова / професійна / спеціальна концептосфера* з урахуванням ступеню ментально-мовної репрезентації фрагменту знання: від вербального вираження / знакового / символного (терміносфера як сукупність термінів) до концептуального втілення (концептосфера як сукупність концептів). Як і концептосферу, терміносферу можна виділити умовно, адже як така вона визначається тільки крізь призму свідомості носія наукового / професійного / спеціального знання (за матеріалами [2]). Аналіз семантичної спеціалізації та переосмислення концептів доцільно здійснювати, оперуючи в межах концептосфери "новітніх технологій" та субординаційних концептосфер "технічних новітніх технологій", "природничих новітніх технологій", "інформаційних та телекомунікаційних новітніх технологій", "соціогуманітарних новітніх технологій".

Під семантичною спеціалізацією ... розуміють здатність одиниці виконувати певні "семантичні ролі" ..., тобто її здатність до семантичного варіювання [6, с. 144-152]. Семантична спеціалізація є типом семантичних змін, за допомогою яких лексико-семантична одиниця розвиває нове значення, яке перебуває у відношенні субординації до попереднього значення [1]. Семантична спеціалізація та переосмислення концептів є характерним лінгвокогнітивним процесом [4, с. 544-553], [5, с. 71-75], який експліцитно виявляється в сучасному дискурсі. Зміни семантичної структури

.....

концепту відбуваються як у конкретному тексті, так і у фрагментах дискурсу: численні концепти використовуються у значеннях, що відрізняються від словникових чи енциклопедичних. Іншими словами, семантична структура концептів може бути контекстуально залежною і не має жорстко окреслених, заданих апіорі меж концептуальної експлікації. Концепти зазнають семантичної спеціалізації та переосмислення часто таким чином, що можуть переходити із однієї терміносфери в іншу, перебираючи на себе атрибути концептів зі споріднених чи неспоріднених концептуальних полів.

Концепт "Технічне забезпечення" акумулює інформацію про комплекс технічних засобів, що забезпечують діяльність людини, включають машини, устаткування, прилади, пристрої, електронно-обчислювальні засоби, засоби телемеханіки, мобільного зв'язку, навігації, сигналізації, оргтехніки тощо. Динамічний та різнорівневий розвиток цього концепту спостерігаємо в концептосфері "технічні новітні технології", його репрезентують такі терміни: *аерофотовізир* (авіац.), *екзоскелет* (військ.), *смартфон* (електрон.), *графенові технології* (матеріалозн.), *коліматорні приціли* (оптич.), *геотермальні установки* (енергет.), *вуглецеві нанотрубки* (нанотех.), *фулерен* (нанотех.), *квадроконтер* (робототех.), *андроїд* (робототех.) тощо. Проте останнім часом активізуються нові семантичні реалізації понять начебто суто технічного плану. Так, концепт *механізм* зазнав трансферу із сфери технічних технологій до сфери соціогуманітарних технологій з різними інтерпретаціями – відбулися різноманітні переосмислення поняття: *державний механізм*, *ринковий механізм*, *виконавчий механізм*, *соціальний механізм*; *механізм посередництва*, *механізм закупівель*, *механізм впливу*, *механізм допомоги*, *механізм регулювання*, *механізм конкуренції*, *механізм виживання* та ін.

Концепт "Програмне забезпечення" акумулює інформацію про сукупність програм оброблення інформації, яка включає операційні системи, професійні програми, офісні пакети, спеціалізовані програми, службові програми, засоби розроблення і прикладні програми та ін. [7], що знаходить вияв у таких термінологічних репрезентаціях: *операційна система*,

транслятор, редактор, завантажувач, драйвер, компілятор, утиліта, програма-оболонка, програма-пакувальник, архіватор, антивірусна програма, програма-комунікатор, видавнича система, табличний процесор, графічний редактор, лікарські та фармацевтичні програми тощо. Цей концепт паралельно актуалізовано в концептосферах "інформаційні та телекомунікаційні новітні технології" та "технічні новітні технології". Так, сфери "робототехніка", "обладнання", "авіаційна", "енергетична", "транспортна", "електроніка" широко використовують програмне забезпечення, створене спеціально на соціозамовлення окремих напрямів технічної діяльності людини, що знаходить вияв у таких термінах, наприклад: програмне забезпечення робота, програми "Розумний будинок", програми-автопілоти, програми управління гаражем, програми сервісного обслуговування автомобілів, телеметричні додатки, логістичні системи, інтелектуальні транспортні системи, програма "Розумне місто", програми омофонів, турнікетів, замків та ін.

Концепт "Інженерні системи" акумулює інформацію про комплекс елементів, за допомогою яких в будівлях (спорудах) підтримуються параметри середовища, необхідні для життєдіяльності людини або нормальної роботи технологічного обладнання, відводяться відходи життєдіяльності або побічні продукти виробництва і здійснюється дистанційний контроль над роботою всіх систем і технологічних процесів. Різноманітність концепту "інженерні системи" виявляється в його паралельній актуалізації в концептосферах "технічні новітні технології" (наприклад, за допомогою термінів *очисні споруди на ультрафіолеті, вакуумна каналізація, рекуператори тепла, підлогові конвектори, датчики присутності, інфрачервоні обігрівачі*), "інформаційні та комунікаційні новітні технології" (наприклад, за допомогою термінів *програма "Розумний будинок", віддалене відеоспостереження*) та "природничі новітні технології" (наприклад, за допомогою термінів *геотермальна вентиляція, органічні кисневі генератори*).

Концепт "Лабораторні системи" акумулює інформацію про спеціалізований програмно-технічний комплекс,

.....

спрямований на забезпечення, автоматизації і контролю роботи галузевої лабораторії, що включає об'єктно-орієнтоване лабораторне обладнання та програми ведення документообігу [3, с. 266-276], за допомогою, наприклад, таких термінів: *орбітальний шейкер, бідистилятор, інкубатор для гібридизації, вакуумна сушильна шафа, кліматична камера Пелтьє, термостатна масляна баня, фракційна центрифуга* тощо. Однією з характерних рис цих термінологічних одиниць є їх функціонування в різних сферах, що спричиняє різну інтерпретацію концепту "лабораторні системи". Наприклад, терміном *сухоповітряний стерилізатор* [8] послуговуються лікарі, ветеринари, фармацевти, кондитери, фахівці харчової галузі, текстильники, хіміки тощо. Зокрема в медицині цей термін використовують на позначення *медичного інструменту, колб, стаканів, шприців*; у хімічній промисловості він асоціюється з *хімічними зразками, зразками реагентів, речовинами, сумішами, температурним обробленням органічних сполук* та ін.; у харчовій промисловості – з *продуктами тривалого зберігання, сухофруктами, напівфабрикатами* тощо.

Концепт "Система управління" акумулює інформацію про певний набір засобів збору відомостей про підконтрольний об'єкт і засобів впливу на його поведінку з метою досягнення певних цілей. Змістове наповнення цього фахового концепту варіює залежно від сфери його застосування. В галузі космічних технологій, а саме супутникового зв'язку концепт "система управління" реалізує себе за допомогою термінів *центр управління супутником, станція стеження за супутником, координати положення супутника, розміщення супутників, супутникова трилатерація, супутникова дальнометрія, ідентифікаційний код, зашифрований код, незахищений код, маршрут руху*. Проте в цьому контексті смисловою домінантою завжди залишаються технічні об'єкти, оскільки системи управління супутниками переважно складаються з апаратного забезпечення. У сфері управління продажами (в межах напряму соціогуманітарних технологій) концепт репрезентують дві групи термінів: 1) *управління продажами, агенти з продажу, адаптивний продаж, канали продажу, крос-продажі,*

організація продажів, персоналізація продажів, прямий продаж тощо; 2) вигляд товару, викладка товарів, диференціація товару, допоміжні товари, запас товару, комплексний товар, матеріали POS, персоналізація товару, товарна лінія тощо.

Концепт "Система безпеки" акумулює інформацію про комплекси організаційних заходів, обладнання і технічних рішень, призначених для захисту від будь-яких негативних впливів як зсередини, так і ззовні. В технічних галузях його більшою мірою репрезентують терміни *детектор руху, детектор тепла, детектор шуму, охоронний сповіщувач, димовий сповіщувач, пожежний сповіщувач, автоматичний водоживильник, датчик пожежний, датчик світла* та ін. У суспільних галузях – терміни *особиста охорона, персональна безпека, фізична цілісність, безпека об'єкта, позавідомча охорона, озброєна охорона* тощо.

Концепт "Організаційна структура" акумулює інформацію про розподіл праці, розмежування окремих робочих завдань та координації дій із загального керування робочими процесами. Його репрезентують терміни *виробнича організація, донорська організація, канал збуту, канал комунікації, канал розподілу, логістичний канал, магазин самообслуговування, маркетингова служба, мережева організація, оптовий клуб, організація-клієнт, стратегічна організація, торговий конгломерат* тощо. Характерним для цього концепту є його варіювання в діапазоні "установа", "компанія", "фірма" – "віртуальна організація" ("Інтернет-спільнота", "команд-проект", "тім-проект", "проект-команда", "вільна спільнота експертів", "робоча платформа" тощо).

Отже, дослідження семантичної спеціалізації та переосмислення концептів у суміжних концептосферах дозволяє зробити висновки, що концепти можуть набувати суттєвих модифікацій змістової структури, семантичних трансформацій та модуляцій інформації, яку вони акумулюють. З іншого боку, концепти можуть переходити з одних концептосфер до інших, виявляючи при цьому нестабільні особливості переосмислення як процесу реконцептуалізації дійсності за певним новим атрибутом.

Терміносфера новітніх технологій показує велику кількість семантичних виявів, але в більшості своїх мовних репрезентацій тяжіє до називання речовини (предметів, об'єктів, пристроїв, приладів, механізмів, машин, установок, апаратів, обладнання, техніки, роботів, речовини та матеріалів), істот (назви людей за професією, спеціалізацією) (концептосфера "технічні новітні технології"), явищ природи та впливу на природу (змін, перетворень, використання) (концептосфера "природничі новітні технології"), інформації та її передавання (концептосфера "інформаційні та телекомунікаційні новітні технології"), соціуму, спільноти, людини (концептосфера "соціогуманітарні новітні технології").

Розпочатий напрямок досліджень видається досить актуальним, оскільки в сучасній лінгвоконцептології, когнітивній лінгвістиці, когнітивному термінознавстві вже напрацьовано велику кількість матеріалу на тему концептуалізації фрагментів знання, запропоновано аналіз численних концептів / концептосфер, проте, не здійснено переходу до вивчення глибинних законів концептуалізації / ре концептуалізації, взаємодії / взаємоперебігу концептуальних структур, діалектики їх існування та динаміки їх організації.

1. Гогов М.К. О типах метонимических моделей в классификациях семантических изменений / М.К. Гогов // Пятигорский государственный лингвистический университет. – Университетские чтения. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2012/VIII/uch_2012_VIII_00002.pdf.
2. Іващенко В.Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : Монографія / В.Л. Іващенко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 328 с.
3. Куцевич І.В. ИТ и лаборатория: стратегия интеграции / И.В. Куцевич // Лабораторные информационные системы LIMS. Сборник статей : ООО "Маркетинг. Информационные технологии". – М., 2006.
4. Малафеев А.Ю. Когнитивный аспект семантического переосмысления лексических единиц / А.Ю. Малафеев // В кн. : Когнитивные исследования языка. – Вып. XIII : Ментальные основы языка как функциональной системы : сборник научных трудов. – М. Тамбов, 2013.
5. Малафеев А. Ю. Механизмы семантического переосмысления лексики как частного

средства познания мира в художественном тексте / А.Ю. Малафеев // Вестник Поморского университета. – Серия : Гуманитарные и социальные науки. – 2008. – № 3. 6. Пупынин Ю.А. Связи субъекта и объекта с грамматической семантикой предиката в русском языке – Межкатегориальные связи в грамматике – СПб., 1996. 7. ISO/IEC 2382-1 : 1993. Information technology — Vocabulary — Part 1: Fundamental terms. 8. <http://www.e-wellness.com.ua/?view=-GP-20&lan=Ua>

1. Hohuev M.K. О типах метонимических моделей в классификациях семантических изменений / Pyatyhorskiy gosudarstvenniy lnhvisticheskiy universitet. – Universitetskie chteniya. – Rezhym dostupa: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2012/VIII/uch_2012_VIII_00002.pdf. 2. Ivashchenko V.L. Kontseptual'na reprezentatsiya frahmentiv znannya v naukovu-mystets'kiy kartyni svitu (na materialy ukrayins'koyi mystetstvoznavchoyi terminolohiyi): Monohrafiya. – К.: Vydavnychyy Dim Dmytra Buraho, 2006. – 328 s. 3. Kutsevych Y.V. IT i laboratoriya: strategiya integratsiyi // Laboratornye informatsyonnye systemy LIMS. Sbornik statey: OOO "Marketing. Informatsionnye tekhnologiyi". – М., 2006. 4. Malafeyev A.Yu. Kognitivnyi aspekt semanticheskoho pereosmysleniya leksicheskikh edinit // V kn.: Kognitivnyie issledovaniya yazyka. – Vyp. XIII: Mental'nyie osnovy yazyka kak funktsional'noy systemy: sbornyk nauchnykh trudov. – М. Tambov, 2013. 5. Malafeyev A. Yu. Mekhanizmy semanticheskoho pereosmysleniya leksiki kak chastnoho sredstva poznaniya mira v hudozhestvennom tekste // Vestnik Pomorskogo universiteta. – Seriya: Humanitarnye i sotsial'nye nauki. – 2008. – № 3. 6. Pupyinin Yu.A. Sviazi subyekta i obyekta s grammaticheskoy semantikoy predikata v rusском yazyke – Mezhkategorial'nye svyazi v grammatike – SPb., 1996. 7. ISO/IEC 2382-1: 1993. Information technology — Vocabulary — Part 1: Fundamental terms. 8. <http://www.e-wellness.com.ua/?view=-GP-20&lan=Ua>

Stasyuk T.V. Semantic specialization of concepts in the term-sphere of high technologies.

The comprehensive analysis of the phenomenon of semantic specialization and recognition of term-concepts in the structure of concept-sphere is performed; the essential features of term-sphere of high technologies are determined.

The article focuses on the phenomenon of semantic specialization and it rethinking of terminological concepts. The problem was not analyzed in the national linguistic science. The urgency of the issue becomes apparent after analyzing numerous

changes, transformations, modifications in the structure of concepts / within the conceptual spheres faced by scholars examining the dynamics of their development. The purpose of the article is to investigate the specific cognitive processes explicated in modern scientific / professional / expert discourse. The tasks were to analyze the types of semantic specialization and the peculiarities of rethinking of terminological concepts in the structure of terminological sphere, that represents professional conceptual sphere, to provide specific properties of terminological sphere of high technology.

The author defines the terminological sphere as an open set of terminological units for the representation of the corresponding conceptual and semantic sphere and operating of knowledge in certain contexts of professional work, in scientific fields. The notion of terminological sphere is correlated in some way with the concept of scientific / professional / specialized conceptual sphere. The specificity of lingual organization of terminological sphere (the set of verbalized terminological concepts) is associated with the specific of lingual and mental blocks of terminological space, covering all professional activities in certain areas. As conceptual sphere, terminological sphere can be distinguished arbitrary, because it is determined only by the light of the minds of scientist / professional / expert.

Key words: semantic specialization, concept, term-concept, concept-sphere, term-sphere.

Стасюк Т.В. Семантическая специализация концептов терминосферы новейших технологий.

Осуществлён анализ явления семантической специализации и переосмысления терминологических концептов в структуре концептосферы; установлены и обоснованы специфические свойства терминосферы новейших технологий.

Ключевые слова: семантическая специализация, концепт, терминологический концепт, концептосфера, терминосфера.